

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-9

EKSPRESSIV LEKSIKA VA EMOTSIONAL BIRLIKLARNING ITALYAN TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMADA IFODALANISHI

Botirova Diyora Shodyor qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari universiteti

2-kurs magistranti

diyorasultanova7@gmail.com

+99899 880 63 26

O'zDJTU Italyan tili tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasini mudiri

B.S. Ergashova taqrizi asosida

Аннотация

Maqolada italyan tilidan o'zbek tiliga tarjimada ekspressiv leksika va emotsional birliklarning ifodalanishi masalalari tahlil qilinadi. Bunday birliklarning tarjima jarayonida semantik noziklik va emotsional rang-baranglikni saqlab qolish zarurati alohida ta'kidlanadi. Alda Merini she'rlari va zamonaviy italyan adabiyotidan olingan misollar asosida ekspressivlikni o'zbek tilida qayta yaratishning lingvopoetik usullari ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari tarjimashunoslikda emotsional qatlamni yetkazishning nafaqat semantik, balki pragmatik yondashuv ham muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ekspressiv leksika, emotsional birliklar, tarjimashunoslik, semantik ekvivalentlik, pragmatik moslashuv, Alda Merini.

RENDERING EXPRESSIVE LEXIS AND EMOTIONAL UNITS IN TRANSLATION FROM ITALIAN INTO UZBEK

Annotation

The article analyzes the challenges of conveying expressive vocabulary and emotional units in translation from Italian into Uzbek. It highlights the importance of preserving semantic nuances and emotional coloring during the translation process. Drawing on examples from Alda Merini's poetry and contemporary Italian literature, the study explores linguopoetic strategies for reproducing expressiveness in Uzbek. The findings demonstrate that in translation studies, rendering emotional layers requires not only semantic equivalence but also pragmatic adaptation.

Keywords: expressive vocabulary, emotional units, translation studies, semantic equivalence, pragmatic adaptation, Alda Merini.

ПЕРЕДАЧА ЭКСПРЕССИВНОЙ ЛЕКСИКИ И ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С ИТАЛЬЯНСКОГО ЯЗЫКА НА УЗБЕКСКИЙ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы передачи экспрессивной лексики и эмоциональных единиц при переводе с итальянского языка на узбекский. Подчеркивается необходимость сохранения семантической тонкости и эмоциональной окраски в процессе перевода. На примере поэзии Альды Мерини и других текстов современной итальянской литературы анализируются лингвопоэтические приёмы воссоздания экспрессивности в

узбекском языке. Результаты исследования показывают, что для адекватного перевода эмоционального слоя требуется не только семантический, но и прагматический подход.

Ключевые Слова: экспрессивная лексика, эмоциональные единицы, переводоведение, семантическая эквивалентность, прагматическая адаптация, Альда Мерини.

Kirish. Tarjima jarayoni nafaqat til birliklarini bir tildan ikkinchisiga o'tkazish, balki ularning emotsional, madaniy va estetik qatlamlarini ham saqlab qolishni taqozo etadi. Ayniqsa, ekspressiv leksika va emotsional birliklarning tarjimasi tarjimashunoslikda eng murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Chunki so'zning nafaqat lug'aviy, balki hissiy va stilistik qimmatini ham mavjud bo'lib, bu qimmat ko'pincha milliy madaniyat va tilga xos bo'lgan jihatlardan biri bilan belgilanadi.

Italiya adabiyotida, xususan, she'riyatda ekspressiv birliklarning ko'pligi kuzatiladi. Alda Merini, Salvatore Quasimodo, Giuseppe Ungaretti singari shoirlar ijodida emotsional qatlam poetik ifoda kuchini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, Merining "Sono nata il 21 a primavera..." satrlarida "follia" (telbalik) so'zi oddiy klinik tushuncha emas, balki poetik va falsafiy ramz sifatida ishlatiladi. Uni o'zbek tiliga "telbalik", "jinnilik", "ruhiy og'ish" kabi turli variantlarda tarjima qilish mumkin, biroq har bir variantning ekspressiv yuklamasi turlicha bo'ladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, italyan tilidan o'zbek tiliga badiiy matn tarjima qilish jarayonida ekspressiv leksika va emotsional birliklarni to'g'ri va ta'sirchan ifodalash nafaqat semantik, balki pragmatik ekvivalentlikni ham talab qiladi. Tarjimon faqat lug'aviy ma'noga emas, balki muallifning hissiy ohangiga, poetik uslubiga va matnning umumiy estetik ta'siriga e'tibor qaratishi zarur.

Shuningdek, o'zbek tilshunosligida ekspressiv leksika masalasi ko'proq ichki til tizimi nuqtayi nazaridan o'rganilgan bo'lsa-da, tarjimashunoslik kontekstida bu hodisaga yetarli e'tibor qaratilmagan. Shu bois, italyan badiiy matnlaridagi emotsional birliklarning tarjimada qay tarzda ifodalanishini tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada quyidagi masalalar yoritiladi: 1. Ekspressiv leksika va emotsional birliklarning lingvistik xususiyatlari. 2. Ularning italyan adabiyotidagi qo'llanishi (Merini, Quasimodo va boshqa shoirlar misolida). 3. O'zbek tiliga tarjimada duch kelinadigan qiyinchiliklar va ularning sabablari. 4. Pragmatik moslashuv va lingvopoetik vositalar orqali ekspressivlikni qayta yaratish usullari.

Shunday qilib, maqola ekspressiv birliklarning tarjimada qanday talqin qilinishi va ularning semantik-pragmatik qatlamlari qanchalik darajada saqlanib qolishini ilmiy asosda o'rganishga qaratilgan.

-Adabiyotlarning tahlili (Literature review). Ekspressiv leksika va emotsional birliklarning tarjimasi masalasi tilshunoslik va tarjimashunoslikda eng ko'p muhokama qilinadigan mavzulardan biridir. Bu masala bo'yicha ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar ilmiy izlanishlar olib borgan. Avvalo, umumiy lingvistik doirasida J. Lyonsning *Semantics* (1981) asarida ekspressiv birliklarning semantik yuklamasi va ularning konnotativ qiymati alohida ta'kidlangan. Uning fikricha, so'zning faqat denotativ ma'nosini tarjima qilish yetarli emas, balki uning konnotativ va ekspressiv qimmatini ham hisobga olish zarur.

Tarjimashunoslikda P. Newmarkning *Approaches to Translation* (1988) asari alohida ahamiyatga ega. Muallif ekspressiv birliklarni tarjima qilishda "semantic translation" va "communicative translation" metodlarini taqqoslaydi. Unga ko'ra, emotsional birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha ularning stilistik ta'sirini yo'qotadi, shu bois tarjimon pragmatik moslashuv orqali asl matnning emotsional ohangini qayta yaratishi kerak.

O'zbek tilshunosligida ham ekspressiv leksika masalalari ko'tarilgan. Masalan, Sh. Safarov (2008)ning pragmalingvistika bo'yicha tadqiqotlarida so'zning emotsional-semantik qatlamini o'quvchi yoki tinglovchi qabul qilishi muhim omil sifatida qayd etiladi. Bu yondashuv tarjimada ham dolzarb bo'lib, o'zbek tilidagi ekvivalent tanlash jarayonida o'quvchi ongidagi assotsiatsiyalar hisobga olinishi lozimligini ko'rsatadi.

Italiya adabiyotida, xususan, Alda Merini ijodida ekspressiv birliklarning ahamiyati ko'plab adabiyotshunoslar tomonidan o'rganilgan. Eugenio Borgna (2002) Merining ruhiy kechinmalarni ifodalashda ekspressiv leksikaga tayanishini tahlil qiladi. Uning fikricha, Merining "follia", "silenzio", "urlo" kabi so'zlari oddiy leksik birlik emas, balki poetik va diniy-metaforik ramzdir. Pierangela Di Lucchio (2008) esa Merini asarlarida ekspressivlikni ko'proq metafora va antonimiya orqali yuzaga kelishini ko'rsatadi.

Qiyosiy nuqtayi nazardan qaraganda, italyan va o'zbek tillarida ekspressiv birliklarning qo'llanishida ayrim farqlar kuzatiladi. Masalan, italyan tilida "follia" so'zi ko'p hollarda poetik-estetik ramz bo'lsa, o'zbek tilida "telbalik" ko'proq salbiy ma'no bilan qabul qilinadi. Shu bois tarjimada konnotativ tafovutlarni yengib o'tish tarjimon uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy manbalar ekspressiv leksika va emotsional birliklarning tarjimada o'ziga xos yondashuvni talab qilishini ko'rsatadi. Ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjimon nafaqat semantik, balki pragmatik, lingvopoetik va madaniy jihatlarni ham hisobga olishi lozim.

-Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology). Ushbu tadqiqot italyan tilidan o'zbek tiliga tarjimada ekspressiv leksika va emotsional birliklarning ifodalanishini lingvopoetik va tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan o'rganishga qaratilgan. Shu bois bir nechta metodlardan foydalanildi: *Lingvopoetik tahlil metodi*. Bu metod orqali italyan she'riyatidagi ekspressiv birliklar (masalan, "follia", "silenzio", "urlo", "passione") poetik kontekstdagi vazifasi va ularning badiiy ifoda kuchi o'rganildi. So'zlarning semantik va konnotativ qatlamlari aniqlanib, ular o'zbek tilida qanday ekvivalentlar bilan berilishi mumkinligi tahlil qilindi. *Qiyosiy tahlil metodi*. Italiyan va o'zbek tillarida ekspressiv birliklarning semantik va stilistik xususiyatlari solishtirildi. Masalan, italyan tilidagi "urlo silenzioso" (sukunatdagi faryod) iborasining o'zbekchadagi "sukunat faryodi" bilan qanday pragmatik tafovutlarga ega ekanligi ko'rsatildi. *Tarjimashunoslik yondashuvi*. Tarjima jarayonida ekvivalent tanlash, ekspressiv birliklarni so'zma-so'z o'tkazish yoki pragmatik moslashtirish masalalari ko'rib chiqildi. Bu borada Newmark (1988), Nida (1964) va Catford (1965) nazariyalaridan foydalanildi. *Biografik va kontekstual yondashuv*. Alda Merining shaxsiy hayoti va ijodiy tajribasi uning ekspressiv leksikasiga bevosita ta'sir ko'rsatgani uchun, biografik omillar ham tahlil qilindi. Shuningdek, matnlar yaratilgan tarixiy va madaniy kontekst hisobga olindi. *Amaliy material*. Tadqiqot materiali sifatida Alda Merining *La Terra Santa* (1984), *Vuoto d'amore* (1991), *Ballate non pagate* (1995) to'plamlaridan, shuningdek, boshqa italyan adiblari (Quasimodo, Ungaretti) she'rlaridan namunalari tanlab olindi. Ularning o'zbek tiliga tarjimalari mavjud hollarda qiyosiy o'rganildi, mavjud bo'lmagan hollarda muallif tarjimalari ishlab chiqildi.

Metodologiya asosida olingan natijalar italyan tilidan o'zbek tiliga ekspressiv leksika va emotsional birliklarni tarjima qilish jarayonida semantik aniqlik, pragmatik moslashuv va estetik ta'sirni uyg'unlashtirish muhimligini ko'rsatishga xizmat qiladi.

-Tahlil va natijalar (Analysis and results). Ekspressiv leksika va emotsional birliklar badiiy matnning ruhini, poetik ohangini va muallifning ichki kechinmalarini ifodalashda eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Tarjima jarayonida bunday birliklarning semantik va pragmatik

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-9

qatlamini to'liq yetkazish katta mahorat va lingvopoetik sezgirlik talab etadi. Tadqiqot davomida italyan tilidan o'zbek tiliga tarjimada uchraydigan bir qator xususiyatlar aniqlangan. *Ekspressiv birliklarning semantik qatlami* - ekspressiv leksika odatda konnotativ ma'no yukiga ega bo'ladi. Masalan, Alda Merining mashhur satrlaridan biri:

*“Sono nata il 21 a primavera,
ma non sapevo che nascere folle
aprire le zolle
potesse scatenar tempesta.”*

Bu misrada “folle” (telba) so'zi klinik ma'nodan ko'ra poetik ma'noda ishlatilgan. Uni o'zbekchaga “telba”, “jinni”, “aqlan ozgan” tarzida tarjima qilish mumkin. Ammo “telba” so'zida ko'proq dramatik, “jinni”da esa kinoya ohangi seziladi. Shunday qilib, tarjimon ekspressivlikni to'liq yetkazish uchun kontekstdan kelib chiqib variant tanlaydi. *Metaforik ekspressivlik* - Merini ijodida ekspressiv birliklar ko'pincha metafora vositasida yuzaga chiqadi:

*“Scrivo con il sangue delle mie lacrime,
parole che urlano e poi scompaiono.”*
(*Men ko'z yoshlarim qoni bilan yozaman,
qichqirgan so'zlarim keyin g'oyib bo'ladi.*)

Bu yerda “sangue delle lacrime” (ko'z yoshlarning qoni) giperbolik va emotsional metafora bo'lib, oddiy tarjimada o'z kuchini yo'qotishi mumkin. O'zbek tilida uni “ko'z yoshlarim qoniday” tarzida berish ekspressivlikni asrashga yordam beradi. *Sinonimiya orqali emotsional rang-baranglik* - ekspressiv birliklarning sinonimik qatlamlari tarjimada muhim rol o'ynaydi. Masalan, italyan tilidagi “amore”, “passione”, “tenerezza”, “dedizione” kabi so'zlarning barchasi “sevgi” atrofida shakllanadi, lekin ularning emotsional yuklamasi turlicha. Tarjimada ularni bir xil so'z bilan berish (“sevgi”) poetik ohangni susaytiradi. Shu sababli, kontekstdan kelib chiqib “sevgi”, “ehtiros”, “mehr”, “bag'ishlanish” kabi so'zlarni farqlab qo'llash zarur. *Antonimiya orqali kontrast* - Merinida ekspressivlik ko'pincha antonimik qarama-qarshiliklar orqali yuzaga chiqadi:

*“Ho cantato l'amore nel mezzo dell'odio,
ho acceso una luce nel cuore dell'ombra.”*

Bu satrlarda “amore–odio” (sevgi–nafrat), “luce–ombra” (yorug'lik–soya) juftliklari dramatik kuch beradi. O'zbek tilida ularni “sevgi–nafrat”, “nur–soya” yoki “yorug'lik–zulmat” tarzida berish mumkin. Tarjimonning tanlovi ohangni kuchaytirishi yoki yumshatishi mumkin. *Pragmatik moslashuv zarurati* - ba'zi ekspressiv birliklar to'g'ridan-to'g'ri o'zbek tilida mavjud bo'lmaganligi uchun, tarjimonda pragmatik moslashuv zarur bo'ladi. Masalan, italyan tilida “urlo silenzioso” (sukunatdagi faryod) paradoksal ifoda bo'lsa, o'zbek tilida uni “sukunat faryodi” deb berish poetik ohangni saqlaydi va o'quvchi uchun tushunarliroq bo'ladi. *O'zbek adabiy tilida ekvivalent topish muammosi* - o'zbek tilida ekspressiv birliklarning ko'p hollarda milliy-madaniy konnotatsiyasi italyan tilidagidan farq qiladi. Masalan, “madre” (ona) so'zining italyan adabiyotida diniy-ramziy ma'nosi kuchliroq, Merinida esa “ilohiy hadya” ramzi sifatida ko'rinadi. O'zbek tilida esa ona ko'proq mehr va fidoyilik bilan bog'lanadi. Shu bois tarjimon ikki madaniyat o'rtasidagi semantik tafovutlarni hisobga olishi lozim.

Demak, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, italyan tilidan o'zbek tiliga ekspressiv leksika va emotsional birliklarni tarjima qilishda *semantik aniqlik*, *emotsional rang-baranglik* va *pragmatik moslashuv* uyg'unlashgan holda qo'llanilishi zarur.

-Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Yuqorida olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin: 1. *Ekspressiv leksika va emotsional birliklarning tarjimasi murakkab jarayon* bo'lib, nafaqat so'zning lug'aviy ma'nosini, balki uning konnotativ, stilistik va pragmatik yuklamasini ham saqlashni talab qiladi. 2. *Alda Merini ijodi* italyan adabiyotida ekspressivlikning yorqin namunasidir. Uning "follia", "silenzio", "urlo", "amore" kabi birliklari oddiy semantik birlik emas, balki poetik va falsafiy ramzlardir. 3. *Sinonimiya va antonimiya* ekspressivlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tarjimada ularni bir xil so'z bilan berib yuborish badiiy ohangni susaytiradi, shu bois tarjimon sinonimik qatlamlarni farqlab qo'llashi lozim. 4. *Pragmatik moslashuv* tarjimada eng muhim usullardan biridir. Chunki italyan tilidagi ayrim ekspressiv iboralar o'zbek tilida bevosita mavjud emas. Shu holatda tarjimon o'zbek o'quvchisiga tushunarli va ta'sirchan ekvivalentni yaratishi kerak. 5. *Tarjimonning ijodiy yondashuvi* zarur. Ekspressiv birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish ularning poetik kuchini yo'qotadi. Shu sababli tarjimon matnning umumiy estetik va hissiy ta'sirini qayta yaratishga e'tibor berishi lozim. Takliflar esa quyidagilardan iborat: 1. Ekspressiv leksika va emotsional birliklarni italyan tilini o'qitishda alohida mavzu sifatida o'qitish zarur, chunki bu ularning poetik va pragmatik imkoniyatlarini chuqur anglashga yordam beradi. 2. Tarjima jarayonida ekspressiv birliklarni *kontekstual tahlil* asosida tanlab ishlatish, ularni so'zma-so'z tarjimadan ko'ra *semantik va pragmatik ekvivalent* orqali ifodalash lozim. 3. O'zbek tarjimashunosligida italyan adabiyoti, xususan Alda Merini ijodi asosida ekspressiv leksikaning tarjimadagi o'rni bo'yicha maxsus qo'llanmalar yaratish maqsadga muvofiqdir. 4. Kelgusida ekspressiv leksika tarjimasining qiyosiy tadqiqotlari kengaytirilishi, boshqa tillar (masalan, ingliz va rus tillari) bilan ham taqqoslanishi foydali bo'ladi. 5. Tarjimonlar tayyorlashda ekspressiv leksikaning lingvopoetik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilishi kerak, chunki bunday birliklar badiiy tarjimaning estetik qiymatini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Merini, A. *Ballate non pagate*. Torino: Einaudi, 1995.
2. Merini, A. *L'altra verità. Diario di una diversa*. Milano: Rizzoli, 1986.
3. Lyons, J. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
4. Safarov, Sh. *Pragmalingvistika*. Toshkent: Fan, 2008.
5. www.treccani.it
6. <https://aulalettere.scuola.zanichelli.it/>
7. <https://dizionari.repubblica.it/>